

Péter Zilahy: Den siste vindusjiraffen (utdrag)

Vindusjiraffen var en billedbok som vi lærte å lese av før vi kunne lese. Jeg kunne allerede lese, men jeg måtte lære det likevel, for hva er skolen ellers til. Vindusjiraffen viste oss verden på lettfattelig vis i alfabetisk rekkefølge. Alt hadde sin plass og mening, symbolsk og hverdagslig, vi fikk vite at solen står opp i øst, at vi har hjertet på venstre side, at oktoberrevolusjonen var i november, og at lyset strømmer inn gjennom vinduet -- selv om det er lukket.¹ Vindusjiraffen var full av sjuhodete drager, feer, djevler og prinser, og det ble skrevet om dem at de ikke finnes. Jeg husker fire forskjellige drager som ikke finnes, og tre prinser. Vindusjiraffen lærte meg å lese stavelse for stavelse mellom linjene. Det var innlysende, som tv-bamsen ved leggetid, det var ingen som falt på å spørre. Vindussjiraffen var vindussjiraffen. Vindussjiraffen var min barndom, garderoben, gymtimen, den stadige veksten, en tid før en bedre tid, det myke diktaturet, hjemmeleksene, min uskyld, min generasjon. Vindussjiraffen er en bok der jeg har en rolle. Tjue år senere var det noen som spurte, først da kom jeg på at det første og det siste ordet, alfa og omega, var vindu og sjiraff. Ja. Vinduet er begynnelsen, lyset kommer gjennom vinduet, sjiraffen er det evig uendelige, surrealismen, flammende sjiraffer, vi skal aldri dø! Et leksikon som inneholder det som er utelatt.

Jeg var jomfru, men det plaget meg ikke. Verden var sort-hvit, det kunne vi se på tv. Selv i dag ser jeg for meg forlengelsen av den avgjørende kampen Nederland-Argentina, Baader-Meinhof og sammenkoblingen mellom Sojuz-Apollo, døden til Elvis, kongen (dette forsto jeg ikke, men min far var helt fra seg), gasseksplasjonen i Zsana, vulkanskyen over Mount St. Helen, den ungarske romferden og verdensmesterskapet i Rubiks kube i Budapest. Sport var spennende i sort-hvitt, under boksekamper måtte man merke seg hvor mange striper bokseren hadde på sokkene. Til og med fra mitt første stevnemøte husker jeg hvor mange striper jenta hadde på benet, øyefargen er usikker, jeg ser den fremdeles i sort-hvitt. Etter det første kyss kjøpte foreldrene mine farge-tv, og det viste seg at nederlenderne var oransje, italienerne blå, ja, det fantes til og med grønne og røde djevler, det var bare tyskerne som forble sort-hvite, som om de var blitt straffet, landet deres var også skåret i to, jeg misunte dem ikke.

Badingen foregikk under kveldsnytt. Mor kom inn en gang imellom for å se om det sto til liv. Far så på tv i stuen. For å kunne beskytte oss mot løgnene, måtte de kjenne til detaljene. På badet hørtes bare min mors sukk -- det ville bli oversvømmelse i leilighetene, sånn som jeg plasket i badekaret. Jeg sank. Under vann hørte jeg en stemme som fortalte meg hva som var hendt i verden den dagen: hundreogfemti mennesker var blitt begravet av et jordskjelv i Bangladesh, det var brutt ut revolusjon et sted i Vest-Afrika, det var blitt åpnet en barnehage og et olympisk svømmebasseng, og MTK hadde vunnet 2-1 mot Fradi. Jeg visste ikke hvem som sendte meldingene og hvorfor, men det var åpenbart at vedkommende hadde planer med meg, for han hvisket meg også i øret hvordan været ville bli. Neste dag kunne jeg skjelve flere stemmer i karet, hvilket tydet på at jeg hadde med en organisasjon å gjøre. Kommunikasjonsmåten virket logisk, jeg kunne ikke sende meldinger til dem, for man kan ikke snakke under vann, og de kunne bare komme i kontakt med meg mens jeg badet, uten at mine foreldre og oppdragere fikk vite det. Jeg hadde

¹ vindu, 5.

vanskelig for å oppfatte hvorfor det var så viktig for organisasjonen at jeg skulle få detaljerte informasjon om den siste militærøvelsen i Polen, eller hvilke tettsteder i Transdanubia som hadde fått bystatus, men jeg visste at de ville gi meg et tegn, bare jeg fulgte med. Min tilværelse fikk dypere mening under vann. En søndag da jeg fikk vasket håret, trykket mor meg intetanende under vann, og en behagelig kvinnestemme hvisket meg i øret at en haglskur hadde ødelagt avlingen. Jeg forsto hva de ventet av meg, og for å være ærlig, hadde jeg ikke noe imot det: jeg skulle lage bråk. Etter at jeg var i seng, hadde jeg også tidligere kjempet med undervannsbåter og jaktgeværer i mørket, det forekom at jeg endte på gulvet og bare kunne takke min urokkelige utholdenhet for at den siste seieren ble min. Fra den dagen av saboterte jeg vårt folkedemokratis utvikling som en flittig bie. Jordskjelv, strømbrydd, gassekspløsjoner satte sine spor på min vei. På grunnlag av de informasjonene jeg hadde skaffet meg i badekaret, silte jeg ut de militære målene. Hvis en fabrikk eller et kraftverk ble overlevert, var jeg der og gjorde mitt.

I 1956 på femhundreårsjubileet for seieren ved Beograd blir Budapest skutt i filler. Den sovjetiske hæren gjenoppliver tradisjonene fra 1944 med innslag av nye åsteder. Byen er full av huller, huller på husveggene, huller mellom husene, de nye hullene blander seg med de gamle, og det blir et evig samtaleemne om et gitt hus ble slik av okkupasjonen eller av revolusjonen, nå i 56 eller i 44, det kunne ikke være 44, dette er en ny bygning, nei, slett ikke, dette er bauhaus, ser du ikke den buede terrassen. Så kom snøen og begravet hullene, det snødde igjen, og den nye snøen ble blandet med den gamle, det var ikke lenger noen som kunne si hvilken snø som hadde begravet hullet, og folk ventet på snøsmeltingen, for landet var invadert av evig snø. Førtitusen større og flere millioner små hull. Budapest er hullenes by. Jeg er født i denne hullete byen, kulehull på sykehusmurene, hullete graver på gravlundene. Rett for nesen på meg krøp en to meter lang snok ned i Manó Kruchina von Schwanbergs (og frue Mariannes) grav. Baronene døde i 56, Marianne i 44. Klassekamp eller beruset gravstensmaker? Så ble gravstenen borte, og i stedet kom et hull. Så en ny grav i hullets sted. Hullenes runddans kunne spores. Det huset vi bodde i, var bygget på hullet etter min bestefars hus, da min far var barn, lekte han i bombekraterne i hagen. Der hvor det var større hull, ble det bygget hus, de mindre ble brukt som søppelplasser: avlagte tv-er og elektronrør lå stablet nederst i hagen, en informativ skraphaug på Frihetsåsen. I et av hullene fant vi en glidebombe, den var også hullete. Noen hadde skrudd av sprenghodet. Vi klatret opp på muren, stakk fingrene i hullene og forestilte oss kulen med lukkede øyne. Budapests nyere historie med blindeskrift. Budapest er ikke synlig med åpne øyne, byen lar seg bare beføle, bare gjennom hullene kan man se den. Lese mellom linjene, hieroglyfer på husmurene, episke og lyriske variasjoner, krigsgraffiti, summariske erotiske hilsener, et omvendt arkiv.

Min kjønnsmodnings kronglete vei var omgitt av kommunistiske diktatorer. Min første seksuelle opplevelse falt sammen med Mao Zedongs død, en jente ved navn Diana bet meg i barnehagen. Da Tito døde kom jeg i stemmeskifte, min første sædutløsning var med Breznev. I tre dager spilte de sørgemusikk i radioen, jeg syntes det var litt overdrevet, enkelte steder innførte de også skolefri. Så gikk det lang tid uten at det skjedde noe, som et eksperiment inviterte jeg en jente på kino, men filmen var altfor god, og jeg fikk krampe i hendene. I gymnaset skjedde ting fortere, det gikk bare noen få måneder mellom det første kyss og den første stormfulle natt. Etter Andropov vandret også Tsjernenko heden. Noen uker senere ble han fulgt av Enver, det vil jeg

ikke fortelle om. Da Ceausescu ble henrettet, ble jeg kjent med G-punktet. Kim Il Sung grupperte mine bekjentskaper ut fra nye synspunkter, heldigvis droppet domstolen tiltalen. Fidel. Men endelig slår vi dem ned...

Den historiske bygningen i Ørneåsen, der jeg gikk på skolen, var nonnekloster før den avanserte til undervisningsinstitusjon. Da tyskerne rykket inn, var teatersalen hovedkvarteret, det var der Budapest militærkommandant ble satt i arrest. Gymtimene var i teatersalen, vi løp rundt og rundt mellom de historiske veggene, mens vi hadde huet under armen og armen i bind og lærte heimkunnskap. Ungarerne kom langs folkenes landevei, sa hvalrossbarten, det klang godt. De haiket på steppen og hadde margbein med runeskrift, der sto det: Ungarn, men ingen kunne lese det. Bukkesprang over hesten, slå hjul ved landing. Ifølge herr læreren er det en puzta fra Stillehavet til Alföld, omtrent mellom Amur og Donau. I den ene enden ungarere, i den andre enden Gulag, så vi fikk se til å oppføre oss. Han ga ørefiker med begge hender, for at vi ikke skulle falle -- dette var den gylne middelvei. Jeg ville heller klatre i stang, eller løpe to runder, han sa han skulle fjerne hendene sine fra meg, mens tonefallet hans la seg over meg med full tyngde, han ville bare spikke et *hederlig ungarsk menneske* av meg. Jeg visste at det var noe som ikke stemte, for tatt i betraktning at språket er den største skatt vi har igjen, ville de ha meg til å holde munn, heimkunnskap ble rørt sammen med anatomi, fedrelandskjærighet med grammatikk, solidaritet med spikking. Ungarerne kom altså for tusen år siden, og er de ikke døde, så kommer de ennå. Ingen vet hvorfra eller hvorhen. Den som vet det, tar feil. Eller er ikke ungarsk. Eller ikke hederlig. Ungareren er innhyllet i dunkelhet. Eller går til grunne. En ungarer skiller seg ikke ut, han ser ut som hvem som helst, lar seg lett assimilere hvor som helst, unntatt i Ungarn, der lar han seg ikke blande inn, det felles språket er i veien. Ungareren er litt serbokroat. Litt hjemløs. Han kommer langs folkenes landevei, driver enorme kvegflokker og er i stadig kamp. Kjempemessige ørefiker kommer bak ham med hvirvelvinden. Ikke noe sommel. Mens jeg studerte Károly May og Feszty-panoramaet avtegnet det seg et bilde av det ungarske som en sammensmelting av det ville vestens og det ville østens progressive tradisjoner. Ungarerne levde som cowboyer og kjempet som indianere. De samlet kunstsatter før De Store Oppdagerne. Etterkommere av Cortéz og Pissarro og Lehel og Bulcsú. De ungarske indianerne angrep middelalderen, på halvveien, som om det var en postvogn, hoppet huiende rundt og skjøt med pil på alle som stakk hodet ut. De angrep også vikingene og maurerne, plyndret klostrene, sparket Europas ræv i filler, men det passer seg ikke å være stolt av dette. Det er ikke derfor jeg sier det. Så tok de et blick på Atlanterhavet og fant ut at det var slutt på beitemarken, det gikk ikke å huie rundt jorden, for havet var i veien. Hva annet å gjøre enn å stige på postvognen, over hjulet. Kárpát-bassenget var også et hav, om vi var kommet i tide, ville vi ha vært en skipsnasjon. Eget hav, ikke historisk, ikke blodstenket, ikke en leid feriehytte.

Da min bestefar var like gammel som jeg, ble tronarvingen skutt av Gavrilo Princip. Det skjebnesvangre møtet mellom den utviste studenten og den blivende keiseren. Det møtet som for begges del betydde udødelighet. Og død. De kjente hverandre ikke, kanskje så de på hverandre. How do you do? Princip og Prince, tigger og prins, sikkert er det at begge hørte skuddene. Siden dengang skyter Gavrilo Princip-statuer på Frans Ferdindand-statuer i parkenes dyp. Gavrilo Princip-gaters skyttergravers kamp mot Frans Ferdinand-alléer, ildduell mellom minneplater, museer, småplaketter, filmer. Statuen av tronarvingen i Sarajevo ble revet ned. Hans livsverk

var hans død, som ga millioner en ny grunn til å dø. Første verdenskrig begynte som blodhevn. Da min bestefar var like gammel som jeg, falt hans skjebne sammen med et annet menneskes. Begge mennene ble innkalt som frivillige i den keiserlige og kongelige hær, begge ble sendt til sydfronten, og under den russiske offensiven ble de overført til Galicia. Begge gikk i spissen, Josip Broz med sin tropp tar til fange en russisk avdeling på åtti mann, etter et stormangrep fikk min bestefar tjueen splinter og flere utmerkelse. Da de ville amputere benet hans, rettet han en revolver mot kirurgen og beordret ham ut av operasjonssalen. Innen et år kom de i fangenskap, begge mistet bevisstheten i nærkamp. De våkner i et sykehus, på grunn av sårfeberen er begge menn forfulgt av tidligere traumer. Min bestefar tror at de vil skjære av ham benet, J. B. anklager ikonhelgenen som henger over sengen hans for å ville stjele klærne hans. Etter mislykkede fluktforsøk blir de rammet av revolusjonen i Russland. Min bestefars sjette flukt lykkes, først blir han kommandant for en bayersk stormtropp, siden for en ukrainsk by. Josip Broz blir tatt av bolsjevikene og innrullert i Den Internasjonale Brigaden. Ved sin russiske hustrus side blir han seg bevisst historiens nødvendighet. Jeg liker ikke å tenke på hva som ville ha skjedd om bolsjevikene hadde tatt hånd om min bestefar. I det sykehuset hvor livet deres tar slutt, før det blir slutt på det århundret da alt sto på hodet, blir Titos ben amputert, og min bestefars klær stjålet.

Ifølge min russisklærer vil jeg først forstå den slaviske kultur når jeg kan lese *Krig og fred* på originalspråket. Han greide det frem og tilbake på transsibir-ekspressen. Da heller *Forbrytelse og straff*, så jeg kunne slippe unna til Moskva. Kanskje det ville være nok om jeg tygget meg gjennom forbrytelsen. Jeg kunne komme tilbake med Aeroflot, å, for et vakkert ord. Som giftgass omdannet til eau de cologne. Språket var en del av forstillingen, vi måtte late som om vi kunne russisk. Nu! I førtifem minutter så jeg på russisk, nikket på russisk, sukket på russisk, la *Krig og fred* på kanten av pulten.

Det falt meg ikke inn at man kunne ha nytte av å være språkkyndig. Kunnskap var forutsetningen for å vokse opp, noe for dens egen skyld, du gjorde hjemmeleksene dine om du ville vokse opp. Russisk lærte vi også fordi det er et nydelig språk, ikke at ungarsk ikke er eventyrlig vakkert. Den gangen var det bare russisklærere som snakket russisk, kvinner rundt femti med farget hår. En militant etnisk minoritet med stammeritualer. Deres fikse idé var rapport, rapportere om de tilstedeværende før oppstilling. Russiske soldater så jeg bare i krigsfilmer, men de snakket også ungarsk. Første gang jeg så virkelige russiske soldater var da de trakk seg ut. Det var slutt på den kalde krigen, og det var slutt på freden, det var ikke lenger noen mening i å dø for den, russerne solgte utstyret på ideologisk grunn. Kameraten min ville kjøpe en fallskjerm, jeg var tolk.

Parasjut jestj, spurte jeg, hadde de fallskjerm, men jeg måtte le, tj-en uteble, det russiske verbet å være klunger som det amerikanske yes, så jeg hadde likevel ikke lært det forgjeves. Yankee go home og pasjli damoj går for det samme, okkupasjon er en strek på kartet, et aksenttegn, et bindeord. Ikke tankene, ikke åttendeklasse, ikke Misja, den russiske bjørn. En underskrift i meldingsboken min. Korporalen svarte på ungarsk, det blir to vodka, sa han, og viste to, for de var to. Han spurte hvordan det gikk på skolen. Jeg oppfattet det som familiaritet, og murret stedig nu-nu, slik jeg hadde sett i *Stille flyter Don*. Han fortalte at han også hadde en sønn, Sergej, og visste at det ikke var lett for oss heller, hva med en Kalasjnikov? Eller denne pistolen her! Jeg er ingen slikkmunn, men slik må det være for en mann i vattert jakke i godtebutikken. En patrontrommel ville han gjerne gi med på kjøpet, la

oss skåle for de gode gamle dager. De gode gamle dager, da jeg ennå ikke levde, da våre fedre drepte hverandre med liv og lyst, det skulle jeg skåle for med den fiendtlige soldaten som snakket til meg på mitt eget språk. Doskåla med meg, sier underoffiseren, nazdaræva stikker frem. Doskåla med meg -- språk er genialt! Sergej heter også Sergej, som sønnen hans, for oss er han Serjosja -- han trykker glasset i hånden på meg og siterer Petöfi feilfritt. Ungarn er dikt, sier han. Jeg forteller at en ungarsk vitenskapsgruppe hadde identifisert Sándor Petöfi med et kvinneskjelett i Bargusin. Det overrasker ham ikke, sier han, Russland er mektig. Overhodet ikke påtrengende, snarere forekommende. Han har ikke lyst til å dra hjem, vant til å være her, liker ungarerne, særlig kvinnene, blunker han til meg, som om jeg hadde greie på saken. Jeg blunker pavlovsk tilbake, for jeg vet at man skal blunke når det er snakk om kvinner. Vi ville egentlig ikke forstyrre mer, men han nøder oss, fortsatt på ungarsk. Det er best jeg passer meg! Kanskje han ikke snakker russisk? Obi-ugrisk dobbeltagent? Vi rygger vinkende ut, i døren roper han etter oss, vil vi ikke ta med noen håndgranater?

Oversatt av Kari Kemény